

Hvordan så verden ut fra Stavanger? Om Misjonsmuseet som en fysisk manifestasjon av «Misjonens store fortelling»

Silje Dragsund,
VID vitenskapelige høgskole

Resymé

Denne artikkelen utforsker Misjonsmuseet som en fysisk manifestasjon av «Misjonens store fortelling». Jeg støtter meg på innsikter fra flere forskjellige misjonshistoriske bidrag, men er også inspirert av forskning som er gjort innenfor rammene av Visual Literacy. Intrigemodellene i Misjonens store fortelling skapte kraftfulle narrativ, og gjenstandene i Misjonsmuseet bidro til å utdype og forsterke de kjente forestillingene om fremmede mennesker og kulturer innenfor NMS sitt nedslagsfelt. «Den store ordinasjonen» utgjør rammen for artikkelen, og jeg undersøker hvordan Misjonsmuseet gav legitimitet til misjonærgjeringen, og forberedte de nye misjonsprestene på hvordan det ville bli å være misjonær.

This article explores the Mission Museum as a physical manifestation of “the Grand Narrative of Mission.” Drawing on insights from a range of contributions to the history of missions, the analysis is also inspired by research within the field of Visual Literacy. The narrative structures embedded in the Grand Narrative of Mission generated powerful storylines, and the objects displayed in the Mission Museum served to deepen and reinforce prevailing conceptions of foreign peoples and cultures within the scope of the Norwegian Missionary Society (NMS). The framework for the article is provided by “the Great Ordination,” through which I examine how the Mission

Museum legitimized the missionary vocation and prepared newly ordained mission priests for what it would mean to serve as missionaries.

Søkeord: Misjonsmuseet, misjonens store fortelling, visual literacy, misjonæridentitet, kulturrepresentasjon

Innledning

28. juni 1924 hadde flere hundre mennesker samlet seg for å se Misjonsskolens avgangselever gå i prosesjon fra Misjonshuset til St. Petrikirken hvor de skulle bli ordinert. Først i følget gikk biskop Mikkel Bjonnes-Jacobsen. Biskopen bar sitt store sølvkors, og var kledd i sort embetsdrakt, hvite pipekrage og flosshatt. Så kom de 18 ordinandene i hvite messekjortler etterfulgt av 60 sortkleddede prester. Opptogets komposisjon, med biskopen, prosten og prestene som omsluttet de blivende misjonsprestene, og kontrasten mellom de sortkleddede embetsmennene og de hvitkleddede ordinandene understreket det seremonielle ved opptoget. Når de kom frem til St. Petri fortsatte prosesjonen inn i kirken, og de fremmøtte reiste seg i orgelbruset fra preludiet. Det var en festdag. 18 nye misjonsprester skulle, som biskopen sa i sin ordinasjonstale, fremme «Guds rikes sak» blant «hedningene».¹

Ordinasjonsgudstjenesten var høydepunktet på Det Norske Misjonsselskaps (NMS) sin generalforsamling, og iscenesettelsen av ordinasjonen var fundert i det som Lisbeth Mikaelsson kaller «Misjonens store fortelling».² I henhold til denne narrative modellen kan de nye misjonsprestene forstås som aktører i et kosmisk drama hvor den standardiserte polariseringen mellom misjonærkallet og kampen mot hedenskapet skapte kraftfulle intrigemodeller som ble reproduert i ulike sammenhenger.³

Å bli vigslert til misjonær var en «herlig» gjerning, men også en «byrde», ifølge biskopen. For de nye misjonsprestene var intet mindre enn en «hær» som skulle dra ut i «ildlinjen for at føre Herrens krige».⁴ «Misjonskantaten», som ble gjengitt i programmet som ble delt ut i forkant av Generalforsamlingen, bidro med dramatiske beskrivelser av hva som faktisk ventet på misjonsmarken.⁵ Instruksjonene til koret lar ropet fra hedningene komme nærmere og nærmere: «Kom over og hjelp os!» For

1 “Misjonsselskapets generalforsamling. En gripende ordinationshøitidelighet,” *Stavangeren* 30. juni 1924.

2 Lisbeth Mikaelsson, “Kallets ekko : studier i misjon og selvbiografi” (Universitetet i Bergen, 2000), 244-45.

3 Mikaelsson, “Kallets ekko : studier i misjon og selvbiografi,” 239-44.

4 “Misjonsselskapets generalforsamling. En gripende ordinationshøitidelighet.”

5 “Mesteren kaller. Program ved N.M.S.s generalforsamling i Stavanger 25-29 juni 1924,” (Misjons- og diakoniarkivet, VID, 1924), 38-41. Misjonskantaten har tekst fra Sigvald Skavland og melodi fra Olaf Paulus, og ble først fremført på femtiårsjubileet til NMS i 1892.

spydene «drypper av blod» i Zululand, «de ville sakalavene» på Madagaskar trenger «daab i Guds navn», og kineserne trøstes av «opiumsdrømmer» mens Kina «visner bort av alder». ⁶ Deltakerne på generalforsamlingen ble ellers oppfordret til å besøke Misjonsskolens misjonsmuseum. ⁷ Der kunne besøkende med egne øyne se spyd fra Zululand, en rest av klær som hadde tilhørt «sakalav-martyren Rainiivony» og vakkert broderte silkeduker fra det «gamle kulturlandet» Kina. Og som poengtert i tittelen er det nettopp denne fysiske manifestasjonen av Misjonens store fortelling som er utgangspunktet for denne artikkelen.

Som elever ved Misjonsskolen hadde misjonsprestene som ble ordinert i 1924 vært tett på Misjonsskolens misjonsmuseum gjennom hele studietiden. Det er dermed naturlig å tenke seg at museet hadde bidratt til å forme deres forestillinger om menneskene de ville møte i henholdsvis Zululand, Madagaskar og Kina. I det følgende utforsker jeg hvordan museet reproduserte, utdypet og forsterket Misjonens store fortelling, men jeg er også opptatt av hvordan museet bidro til å legitimere misjonsgjerningen og forme ordinandens identitet som blivende misjonsprester.

Prosjektet støtter seg på innsikter fra flere forskjellige misjonshistoriske bidrag, inkludert Hilde Nielssens og Karina Hestad Skeies forskning på Misjonsmuseet, men er også inspirert av forskning som er gjort innenfor rammene av Visual Literacy. ⁸ Gjennom å ta høyde for hvordan hjernen vår bearbeider det vi ser, bidrar Visual Literacy med andre perspektiver på Misjonsmuseets betydning som premissleverandør. ⁹

Før jeg ser nærmere på utvalgte gjenstander fra Misjonsmuseet i lys av Den store fortellingen om misjon, følger en presentasjon av museet og en nærmere redegjørelse for kildene og de teoretiske perspektivene som så vidt er nevnt over.

Misjonsmuseet

Misjonsmuseet het først *Misjonsskolens* misjonsmuseum. Den tette koblingen mellom museum og skole ble videreført når Misjonsskolen senere ble til Misjonshøgskolen, og Misjonsskolens misjonsmuseum ble til Misjonsmuseet. Som det påpekes i en informasjonsbrosjyre fra 1995, skulle museet være «et redskap» til å utvikle «misjons-

6 “Mesteren kaller. Program ved N.M.S.s generalforsamling i Stavanger 25-29 juni 1924,” 38-41.

7 “Mesteren kaller. Program ved N.M.S.s generalforsamling i Stavanger 25-29 juni 1924,” 43.

8 Hilde Nielssen, “Til Jordens Ender. Om hvordan verden ble brakt til Norge og omvendt på etnografiske utstillinger i misjonsregi,” *Norsk antropologisk tidsskrift* 18, no. 3-4 (2007). *Til jordens ender : fortellinger om norsk misjon*, vol. nr. 23, ed. Hilde Nielssen, Bergen museums skrifter (trykt utg.), (Bergen: Bergen museums forl., 2008). Vicky Karaïskou, “Visual Literacy as a tool to explore what lays behind and beyond our anticipations,” *Futures* 158 (2024).

9 Karaïskou, “Visual Literacy as a tool to explore what lays behind and beyond our anticipations,” 1.

horisonten» hos skolens elever.¹⁰ De siste årene har også Misjonsmuseet blitt løftet frem i VID sammenheng.

Museets historie går tilbake til midten av 1860-tallet. Plantegningene over «Missionsgaarden», det vil si Misjonsskolens nybygg på gården som NMS kjøpte på det som senere ble Misjonsmarka, viser at det var satt av et rom til Misjonsmuseet. Dersom man legger til grunn at museet oppsto da dette nybygget ble innviet 29. april 1864, er Misjonsmuseet Stavangers eldste museum.¹¹

Kolonitiden skapte en voldsom interesse for ulike fremstillinger av utenomeuropeiske folk. Mer eller mindre systematisk innsamling av etnografiske og naturhistoriske gjenstander og objekter var en del av tidsånden, og etnografiske og naturhistoriske museer ble etablert over hele Europa. Misjonærene var viktige bidragsytere. Mange donerte gjenstander og utstoppede dyr når de kom tilbake fra misjonsmarken, men det var heller ikke uvanlig at kuratorer gav utreisende misjonærer lister over gjenstander og objekter de håpet å inkludere i samlingene.¹² Flere misjonsorganisasjoner etablerte også sine egne samlinger.¹³ I norsk sammenheng var NMS museet helt klart det mest betydelige, men Norsk Luthersk Misjonssamband (NLM) hadde også en samling på flere tusen gjenstander fra først og fremst Kina.¹⁴

Misjonsmuseet kom til å spille en sentral rolle i arbeidet til NMS.¹⁵ Det første besøket som kan spores i arkivet var i 1883. Barn og unge var en viktig målgruppe, og det er sannsynligvis ikke tilfeldig at de første registrerte besøkende var 46 gutter fra Vaisenhuset.¹⁶ I 1885 hadde nok samlingen vokst for museet fikk nå større lokaler i et nybygg som skolen også brukte som gymnastikksal.¹⁷ Samlingen fortsatte å vokse, og i 1914 fikk Misjonsmuseet hele kjelleretasjen i Misjonsskolens nye skolebygg, Hans Rabeonys hus, til disposisjon.¹⁸

I 1924 viser den første trykte katalogen at Misjonsmuseet hadde 680 gjenstander fra

10 Svein Aarvik, "Misjonsmuseet. Et skattkammer," (Stavanger: Misjonsskolens forlag, 1995), 6-7

11 Aarvik, "Misjonsmuseet. Et skattkammer," 4. Stavanger museum ble etablert i 1866.

12 Raymond Corbey and Karel Weener, "Collecting while converting: missionaries and ethnographics," *Journal of Art Historiography* 12, no. June (2015): 1.

13 Marleen de Witte and Birgit Meyer, "Consulting the things of the spirits: Evidencing unseen presences in missionary collections," *Museum Anthropology* 48, no. 1 (2025).

14 Nielssen, "Til Jordens Ender. Om hvordan verden ble brakt til Norge og omvendt på etnografiske utstillinger i misjonsregi," 200.

15 *Til jordens ender : fortellinger om norsk misjon*, nr. 23, 88.

16 Aarvik, "Misjonsmuseet. Et skattkammer." 6

17 "Misjonsmuseet 1864-1993," (Misjons- og diakoniarkivet, VID. Misjonsmuseets arkiv. Uregistrert arkiv. Boks 7. Mappe med tittelen "Om Misjonsmuseet og diverse samlinger, historisk ca. 1988-1996.).

18 Aarvik, "Misjonsmuseet. Et skattkammer." 8

Zululand, Madagaskar og Kina.¹⁹ Samlingen inneholdt gjenstander som representerte det «hedenske» og «usiviliserte», som for eksempel tryllemidler og spyd, men også jordbruksredskaper, kokekar og klær som dokumenterte hverdagsliv, samt ulike former for kunst som demonstrerte kreativitet, estetisk sans og håndverksferdigheter. Selv om «hedningene» nødvendigvis måtte fremstilles som trengende, var det også viktig å spille på en viss gjenkjennelse for å inspirere og engasjere misjonsvennene.²⁰

Misjonsskolens elever ble gjerne brukt som omvisere i museet, og noen av dem ble senere anerkjente samlere og kulturformidlere med store nedslagsfelt.²¹ Ole Gjønnnes, elev 1918-21, samlet kinesiske mynter og kalligrafi, og spesielt hans bidrag til Misjonsmuseets myntsamling var betydelig. Racin Kolnes, som var en av misjonsprestene som ble ordinert i 1924, er nok mest kjent for sine bøker for barn og ungdom, men han organiserte også en vandreutstilling som har blitt beskrevet som «den største offentlige begivenhet i regi av misjonsbevegelsen i Norge.»²²

Til jordens ender åpnet i 1948. Når utstillingen ble demontert i 1960, hadde museet vært inntatt 110 steder, og hatt totalt 990 000 besøkende. Det vil si at en fjerdedel av datidens norske befolkning så utstillingen. Utstillingen i Oslo hadde fått spesielt mye oppmerksomhet. Prins Harald besøkte utstillingen sammen med klassen sin, og ble avbildet med et spyd foran en «Sakalava kongebolig» og sammen med Kolnes og en utstoppet krokodille. En av attraksjonene i utstillingen var lyskartet som viste Misjonsselskapets fremgang fra det første lyset ble tent i Zululand i 1850, til alle de 71 lampene var tent nesten hundre år senere. Den neste vandreutstillingen, *Afrika kaller*, gikk fra 1960-1966. En permanent utstilling ble satt opp på Misjonshøgskolen i 1983. Samlingen hadde da utviklet seg i takt med NMS' ekspansjon, og i 1995 besto utstillingen av 5000 gjenstander fra 12 land, deriblant Madagaskar, Kina, Kamerun, Taiwan, Japan, Etiopia, Brasil, Thailand, Pakistan og Mali.²³

I 2011 vedtok Misjonshøgskolens styre at Misjonsarkivet skulle overta ansvaret for Misjonsmuseet. Misjonshøgskolen eide både Misjonsmuseet og Misjonsarkivet, men Misjonsarkivet hadde sitt eget budsjett da de hadde vært på statsbudsjettet siden 2005. I 2016 fusjonerte Misjonshøgskolen, Diakonhjemmet høgskole, Haraldsplass diakonale høgskole og Høgskolen Betanien, og ble til VID vitenskapelige høgskole. Det formelle eierskapet til Misjonsarkivet, og dermed også til Misjonsmuseet, ble overført fra Misjonshøgskolen til NMS før fusjonen, men det er det tidligere Misjonsarkivet,

19 Aarvik, "Misjonsmuseet. Et skattkammer," 10.

20 Nielssen, "Til Jordens Ender. Om hvordan verden ble brakt til Norge og omvendt på etnografiske utstillinger i misjonsregi," 199.

21 Aarvik, "Misjonsmuseet. Et skattkammer," 10-11.

22 Nielssen, "Til Jordens Ender. Om hvordan verden ble brakt til Norge og omvendt på etnografiske utstillinger i misjonsregi," 196. Øyvind Gulliksen, "Utafor måneporten: Misjonsromanene til Racin Kolnes," *Norsk tidsskrift for misjonsvitenskap* 35, no. 4 (1981).

23 Aarvik, "Misjonsmuseet. Et skattkammer," 15-18.

nå Misjons- og diakoniarkivet, som forvalter arkivet på vegne av NMS. Misjons- og diakoniarkivet fulgte Misjonshøgskolen inn i VID og er fortsatt tett på studentene på Misjonsmarka. Arkivmagasiner fyller store deler av kjelleretasjen i nybygget som er satt opp i forlengelsen av Misjonshøgskolens gamle fakultetsbygg. Der har Misjonsmuseet et eget magasin, et showlager, hvor gjenstandene er forskriftsmessig bevart, men samtidig på utstilling i reoler med spesialtilpassede skuffer og hyller. Noen gjenstander stilles ut som «VID spots». Det vil si installasjoner som forteller historien om VID gjennom tekst, bilder og gjenstander. En utendørs Misjonsmuseumsutstilling er under planlegging.

Kilder

Som en inngang til Den store fortellingen om misjon bruker jeg Misjonskantaten slik den er gjengitt i programmet til Generalforsamlingen i 1924.²⁴ Teksten er forfattet av prest, lærer, skoleforstander og salmedikter Sigvald Skavland, og musikken er komponert av organist og komponist Olaf Paulus. Sistnevnte var domorganist i Stavanger når Misjonskantaten ble fremført første gang ved NMS sitt femtiårsjubileum i 1892.²⁵

For informasjon om gjenstandene har Misjonsmuseet et arkiv som er ganske godt tilgjengelig. Det er ikke katalogisert, men har 10 bokser med mapper som stort sett er merket med ytterår og det overordnede innholdet. Arkivet har noe materiale fra 1950- 60 og 70-tallet, og enda mer fra 1980- og 90-tallet, men svært lite fra perioden jeg er interessert i. Samtidig finnes det en eldre kilde som er helt avgjørende for dette prosjektet, nemlig museets katalog fra 1924.²⁶ Denne kilden gir oss en oversikt over hva som faktisk fantes i museet under Den store ordinasjonen. Katalogen er organisert etter gjenstandenes opprinnelsesland, det vil si Zululand, Madagaskar og Kina, og det er forholdsvis enkelt å identifisere gjenstandene i den fysiske samlingen. Alle gjenstandene har et nummer som ble brukt til å merke de fysiske gjenstandene, og dette nummeret ble beholdt som en kryssreferanse i det digitale gjenfinningssystemet som brukes i dag.

Jeg har valgt å se nærmere på tre gjenstander som er typiske for samlingen. I katalogen fra 1924 er gjenstandene beskrevet som følger:

«Nr. 68 Zulu: Elefanttann.»

«Nr. 9 Madagaskar B: Rest av klær. Har tilhørt sakalav-martyren Rainiivony.»

24 “Mesteren kaller. Program ved N.M.S.s generalforsamling i Stavanger 25-29 juni 1924,” 38-41.

25 “Mesteren kaller. Program ved N.M.S.s generalforsamling i Stavanger 25-29 juni 1924,” 38. Sigvald Skavlan – geistlig og salmedikter, https://nbl.snl.no/Sigvald_Skavlan, https://snl.no/Olaf_Paulus

26 “Fortegnelse over Missionselskapets samlinger fra missionsmarkene,” (Stavanger: Det Norske Missionselskaps trykkeri. Misjonsmuseets arkiv, boks 7, legg Diverse, 1924).

«Nr.16-19 Kina: Embedsmandsmerker»²⁷

Utover at gjenstandene er beskrevet med fellesnavn og opprinnelsesland har katalogen stort sett ingen utfyllende informasjon om verken funksjon eller proveniens. At «Nr. 9 Madagaskar B: rest av klær» knyttes til «sakalav-martyren Rainiivony» er et unntak. Katalogen som ble laget seks år senere, i 1930, inneholder mer detaljerte beskrivelser av gjenstandene.²⁸ Her oppgis det at elefanttannen har en vekt på 7,8 kilo, og at den er «en meget kostbar gjenstand som det efterhvert blir vanskeligere å få tak i.»²⁹ På nummeret til klesresten fra Rainiivony er det lagt til en «bønnebok». Rainiivony blir videre beskrevet som en predikant som ble drept etter at han hadde «preket i en hedensk by», og det vises til boken *Oplevelser og Indtryk* av Reinert Larsen Aas for mer informasjon.³⁰ Om embetsmerkene, som nå omtales som «Mandarinmerker», bemerkes det at de ble båret på bryst og rygg, og at de viste til embetsmannens rang.³¹

Gjenstandene ble samlet inn på et tidspunkt hvor man mente at de var mer eller mindre selvforklarende kilder til fremmede folkeslag og kulturer.³² Å dokumentere gjenstandene ble mer påtrengende senere i museets historie. Som Svein Aarvik påpekte i 1995 var det avgjørende for formidlingen at gjenstandene hadde en «levande historie, som er ekte».³³ Samtidig viser referansen til *Oplevelser og Indtryk* i katalogen fra 1930 at det også tidlig i museets historie var viktig å synliggjøre gjenstandens historie. Som jeg vil komme tilbake til senere var autensitet en garanti for at den overordnede fortellingen om hedenskapets gru og misjonenes nødvendighet var virkelig.

Misjonsmuseet har som nevnt lite informasjon om perioden jeg er interessert i, men det finnes mer detaljerte beskrivelser av gjenstandene i en arkivmappe som samler diverse skriv fra 1980- og 90- tallet. Her er elefanttannen knyttet til Hans Pauludin Smith Schreuder som helbredet Zulukongen, og ble forært elefanttenner som takk. Vi får videre utfyllende informasjon om sakalaven Rainiivony, og vi får vite at museets samling med klær fra rike embestfamilier i Kina vurderes som museets mest verdi-

27 “Fortegnelse over Missionselskapets samlinger fra missionsmarkene.”

28 “Katalog over Det Norske Misjonsselskaps museum,” (Stavanger: Det Norske Misjonsselskaps trykkeri Misjonsmuseets arkiv boks 6 legg 2, 1930).

29 “Katalog over Det Norske Misjonsselskaps museum,” 9.

30 “Katalog over Det Norske Misjonsselskaps museum,” 23. Reinert Larsen Aas, *Oplevelser og indtryk. Fra mit missionsarbeide paa Madagaskars vestkyst. Første del 1880-1889* (Stavanger: Det Norske Missionsselskaps trykkeri, 1919), 133-41.

31 “Katalog over Det Norske Misjonsselskaps museum.”

32 Nielssen, “Til Jordens Ender. Om hvordan verden ble brakt til Norge og omvendt på etnografiske utstillinger i misjonsregi,” 198.

33 Aarvik, “Misjonsmuseet. Et skattkammer,” 11.

fulle.³⁴ Deler av dette materialet ser ut til å ha blitt laget spesielt for omviserne, som for eksempel «Historiske fakta med dokumentasjoner og henvisninger».³⁵ For «historiske fakta» om Rainivony vises det til følgebrevet som misjonær Reinert Larsen Aas sendte til Misjonsskolens museum sammen med klesresten og bønneboken.³⁶ For «historiske fakta» om elefanttannen vises det til NMS sitt historieverk fra 1949, som igjen referer til et brev fra Schreuder som ble gjengitt i Norsk Misjonstidende i 1851.³⁷ Om embetsmerkene finnes det i dette materialet ikke så mye mer informasjon enn det som allerede er nevnt, men *Misjonsmuseet- et skattkammer*, som er en informasjonsbrosjyre fra 1995, har en del generell informasjon om museets kinesiske samlinger.³⁸ Samlingen av kinesiske tekstiler ble videre kartlagt av Linda Wrigglesworth på oppdrag av Misjons- og diakoniarkivet i 2021. Dermed finnes det detaljerte beskrivelser av embetsmerkens utforming og funksjon i den digitale katalogen som brukes i dag.

Det finnes ingen informasjon om hvordan de enkelte gjenstandene ble presentert for Misjonsskolens elever på 1920- tallet. Det er likevel naturlig å tenke seg at misjonsprestene som ble ordinert i 1924 knyttet elefanttannen til Schreuder og klesresten og bønneboken til Rainivony. For som jeg også vil komme tilbake til senere var elefanttannen knyttet til historien om åpningen av arbeidet i Zululand, mens klesresten og bønneboken var knyttet til minnet om en martyr som i alle fall senere fikk «heidersplass» i museet.³⁹ Når jeg senere ser gjenstandene i lys av Den store fortellingen om misjon, er utgangspunktet for analysen brevet Reinert Larsen Aas sendte til Misjonsskolens museum, hans *Oplevelser og Indtryk* og Schreuders brev slik det er gjengitt i Misjonstidende. I seksjonen om Embetsmerkene bruker jeg Wrigglesworths kartlegging fra 2021, i kombinasjon med diverse kilder som kan si noe om hvordan kinesisk kultur ble oppfattet innenfor misjonsdiskursen.

Kildene som jeg referer til i denne artikkelen tilhører flere forskjellige sjangere. Museets kataloger er numeriske fortegnelser som gav den nødvendige administrative oversikten over samlingen. Katalogene skulle videre gi omviserne oversikt over sam-

34 “Misjonsmuseet. Noen historiske fakta med dokumentasjoner og henvisninger,” (Misjons- og diakoniarkivet, VID. Misjonsmuseets arkiv. Uregistrert arkiv. Boks 7. Mappe med tittelen “Om Misjonsmuseet og diverse samlinger, historisk ca. 1988-1996.). “Misjonsmuseet 1864-1993,” 3.

35 “Misjonsmuseet. Noen historiske fakta med dokumentasjoner og henvisninger.”
“Misjonsmuseet. Noen historiske fakta med dokumentasjoner og henvisninger.”

36 “Reinert Larsen Aas brev til Misjonsskolens museum i 1885 om martyren Rainivony,” (Misjons- og diakoniarkivet, VID. D/Da/Daa/L0028, 1885).

37 *Det norske misjonsselskaps historie i hundre år : B. 3 : Det Norske misjonsselskaps historie : Sør-Afrika, China, Sudan*, vol. B. 3 (Stavanger: Det Norske misjonsselskap, 1949), 30-31.

38 Aarvik, “Misjonsmuseet. Et skattkammer,” 13-14.

39 *Det norske misjonsselskaps historie i hundre år : B. 3 : Det Norske misjonsselskaps historie : Sør-Afrika, China, Sudan*, B. 3, 30. “Misjonsmuseet 1864-1993,” 2-3.

lingen, og de ble også delt ut til gjestene slik at de selv kunne orientere seg i museet.⁴⁰

Misjonskantanten er et musikkstykke, men også lyrikk. Skrevet på vers og rim, og med mange språklige virkemidler. I eksempelet under rimer «ploiet» på «oiet», og «dag» på «tag», mens merken som må pløyes, sås og høstes er en vanlig metafor for misjonsarbeidet som blant annet går tilbake til Joh.4.35-38.⁴¹

*Arbeide bør vi, medens det er dag.
Ei hvile haanden, før al mark er ploiet!
Men Norges Menighet opløfter øiet.
Og takken toner under kirkens tag.*⁴²

Reinert Larsen Aas brev til Misjonsskolens museum, hans *Oplevelser og Indtryk* og Schreduders brev slik det ble gjengitt i Misjonstidende kan sies å tilhøre sjangeren som Karina Hestad Skeie omtaler som misjonsberetninger.⁴³ Det finnes mange brev i denne sjangeren, men i motsetning personlige brev og praktiske forespørsler til diverse administrative enheter i NMS inneholder beretningene også religiøse betraktninger. Dermed ble de gjerne publisert i Misjonstidende for å inspirere og engasjere misjonens støttespillere.⁴⁴ Ifølge Misjonstidenes redaktør inneholdt Schreuders brev «den fullstændige meddelelse angaaende Zulu kongens opfordring til Schreuder om at bosætte sig i hans land.» Samtidig rammes brevet inn av både Schreuders og redaktørens religiøse betraktninger. Og selv om brevet som fulgte klesresten og bønneboken som hadde tilhørt Rainiivony var stilet til Misjonsskolens misjonsmuseum, bærer det preg av å være skrevet for et bredere publikum.

Selv om kildene jeg har valgt tilhører ulike genrer må de forstås innenfor samme kontekst. Både Misjonskantaten og misjonsberetningene henvender seg til misjonsvennene. Og selv om katalogene var et viktig administrativt verktøy ble de også brukt av omviserne i formidling og av museets gjester. Dette er kilder som gir det som Tomas Sundnes Drønen kaller «front stage» informasjon. I motsetning til «back stage» informasjonen om de praktiske og prinsipielle forholdene vi finner i møtereferat og andre interne dokumenter, ble disse kildene opprinnelig skapt for kommunikas-

40 Aarvik, "Misjonsmuseet. Et skattkammer," 10-11.

41 Se for eksempel G. Andr. Meling og Maria Kjøllesdal, "Guds høstfolk. Det Norske Misjonsselskaps misjonærer 1842-1977," (1977).

42 "Mesteren kaller. Program ved N.M.S.s generalforsamling i Stavanger 25-29 juni 1924," 40.

43 Karina Hestad Skeie, "Misjonsmateriale som historisk kilde," *Norsk tidsskrift for misjonsvitenskap* 62, no. 2 (2008).

44 Skeie, "Misjonsmateriale som historisk kilde," 92.

jon med misjonsvennene.⁴⁵ Marianne Gullestads «Misjonspropaganda» er et annet treffende begrep i denne sammenheng. En kan gjerne si at Misjonskantaten og beretningene ble konstruert for å berøre mennesker følelsesmessig og påvirke dem til å støtte misjonen.⁴⁶ Gjenstandene i Misjonsmuseet kan forstås som en form for visuell misjonspropaganda.

Det er i det hele tatt naturlig å forstå misjonærene som organiserte utstillingene som produsenter som skapte misjonspropaganda. I tråd med datidens utstillingsskonvensjoner hadde misjonsprestene som ble ordinert i 1924 møtt et museum som besto av overfylte montre med gjenstander sortert etter opprinnelsesland.⁴⁷ Men det er verdt å merke seg at en av dem, Racin Kolnes, senere bidro til å ta Misjonsmuseets visuelle misjonspropaganda et stort steg videre. En utstilling har som mål å vekke visse oppfatninger hos publikum og aktivere en viss reaksjon, og så jobber produsenten mer eller mindre systematisk med å understreke og fremheve bestemte konsepter.⁴⁸ Og det er nettopp systematisk formidlingsarbeid, gjennom kontekstualisering og bruken av livaktige miljøer, som karakteriserer utstillingen *Til jordens ender*. Inspirasjonen ser ut til å ha kommet fra Det Danske Misjonselskap sin misjonsutstilling i Danmark, og i norsk sammenheng var Kolnes forut for sin tid. Ifølge Hilde Nielssen skjedde en tilsvarende modernisering av utstilling språket på de øvrige etnografiske museene i Norge først på 1950- tallet.⁴⁹

Den store fortellingen om misjon

Som nevnt innledningsvis utforsker denne artikkelen hvordan Misjonsmuseet reproduerte, utdypet og forsterket Den store fortellingen om misjon, og hvordan museet kan ha bidratt til å forme ordinandens identitet som blivende misjonsprester. Under vil jeg først bruke Misjonskantaten som inngang til en nærmere redegjørelse for Den store fortellingen om misjon. I fortsettelsen vil jeg vise hvordan Visual literacy perspektivet kan bidra med en bredere forståelse av Misjonsmuseets betydning som fysisk manifestasjon av Den store fortellingen om misjon.

45 Tomas Sundnes Drnen, *Communication and conversion in northern Cameroon : the Dii people and Norwegian missionaries, 1934-1960*, 1st ed., v. 37 (Leiden ;, Boston: Brill, 2009).

46 Marianne Gullestad, *Picturing pity: pitfalls and pleasures in cross-cultural communication. Image and word in a North Cameroon mission* (Berghahn Books, 2022).

47 Nielssen, "Til Jordens Ender. Om hvordan verden ble brakt til Norge og omvendt på etnografiske utstillinger i misjonsregi."

48 Karaiskou, "Visual Literacy as a tool to explore what lays behind and beyond our anticipations."

49 Nielssen, "Til Jordens Ender. Om hvordan verden ble brakt til Norge og omvendt på etnografiske utstillinger i misjonsregi," 293-04. Misjons- og diakoniarkivet har en bildesamling etter en av elevene på Misjonsskolen som illustrer nettopp dette. *Undheim, Per Skår*, (Misjons- og diakoniarkivet, VID. MA-A-1426).

Den store fortellingen om misjon er en grunnfortelling, og det er kallet som er det narrative grunntema som forankrer alle de små fortellingene i den store fortellingen. Kallet er knyttet til Misjonsbefalingen som er selve fundamentet for den kristne misjonens selvforståelse, men også til «Ropet fra Makedonia», hvor Paulus i et syn så en makedonier i nød kalle på han: «Kom over til Makedonia og hjelp oss!».⁵⁰

Den store fortellingen om misjon skapte kraftfulle narrativ. Ropet om hjelp, slik det ble formidlet gjennom Misjonskantatens «Kom over og hjelp os!», spilte ikke bare på kallet. Det fant også gjenklang i et allmennmenneskelig ønske om å være til hjelp for andre. Samtidig ligger det mye kraft i virkemidlene. I det dramatiske: I spydene som «drypper av blod i zuluernes land» og i redselen for guden som «æder de små». I kontrastene mellom lys og mørke, mellom «Sydhavets nat» og det «dugfuldte gry paa Betsileos sletter». Og i den stereotypiske polariseringen mellom hedenskap og kristendom, mellom «Dødstrommen» som «skaldrer i krigernes dans», og «takken som toner under kirkens tag».⁵¹ At det hastet å svare på ropet bidro også til at Den store fortellingen om misjon ble så kraftfull. Som Karina Hestad Skeie påpeker hastet det av omsorg for dem som led, men også fordi forestillingen om ropet ble koblet til apokalyptiske forestillinger:⁵² «Arbeide bør vi, medens det er dag»,⁵³ underforstått at det kommer en natt da ingen kan arbeide.

Den store fortellingen om misjon spilte på følelser, og fordi den også ble repetert i flere ulike sammenhenger og gjennom ulike medium må den ha vært et fremtredende element i misjonsvennenes bevissthet. I innledningen så vi hvordan den store fortellingen om misjon ble repetert gjennom biskopens tale i ordinasjonsgudstjenesten, gjennom Misjonskantaten en kunne lese i programmet, men også høre fremført av kor og orkester i løpet av Generalforsamlingen, og ikke minst gjennom gjenstander en kunne se på Misjonsmuseet. Slik ble den store fortellingen om misjon et kjent konsept. Misjonsprestene må ha hatt en viss forventning om hva biskopen ville si i ordinasjonstalen. Og når de besøkte museet for første gang hadde de nok også en forventning om hva gjenstandene de fikk se de representerte.

En kan gjerne si at kraften i Den store fortellingen om misjon lå i den stadige repetisjonen av historier med virkemidler som appellerte til følelsene. Når jeg så nærmer meg den store fortellingen om misjon fra Visual literacy perspektivet, understrekes også betydningen av visuelle elementer i kollektive rom. Som for eksempel gjenstander på utstilling i et museum. Vicky Karaiskou beskriver det kollektive rom som en aktiv scene, både i bokstavelig og overført betydning. Gjenstandene som stilles ut i et

50 Mikaelsson, "Kallets ekko : studier i misjon og selvbiografi," 248.

51 "Mesteren kaller. Program ved N.M.S.s generalforsamling i Stavanger 25-29 juni 1924," 38-41.

52 *Til jordens ender : fortellinger om norsk misjon*, nr. 23, 11-12.

53 "Mesteren kaller. Program ved N.M.S.s generalforsamling i Stavanger 25-29 juni 1924," 40.

museum henvender seg til publikum med sine fortellinger, samtidig som publikum også forstås som aktive bærere av de samme fortellingene.⁵⁴ Misjonsmuseet var en scene hvor de utstilte gjenstandene videreformidlet en visuell versjon av Den store fortellingen om misjon. Når elevene på Misjonsskolen besøkte Misjonsmuseet tolket de gjenstandene de så i lys av Den store fortellingen om misjon. Gjenstandene bidro til å utdype og forsterke det de visste fra før, og når de innpasset sine egne historier i den store fortellingen bidro de også til å videreutvikle misjonens narrative univers.

Emil Birkeli, som var tidligere elev ved Misjonsskolen og lærer da klasserommene ble omgjort til museumsutstilling i anledning Stavangers 800 års jubileum sommeren 1925, beskrev i *Misjonstidende* hvordan gjestene kunne gå inn i rom som representerte ulike verdener. Birkeli understrekte effekten i form av «sterke indtrykk» for «både store og smaa».⁵⁵

Visual literacy forutsetter at det vi ser har større potensial enn ord når det gjelder å konkretisere kompliserte konsepter og ideer, samtidig som det vi ser også har en mer dyptgripende følelsesmessig innvirkning. Vi tenker i bilder, og Vicky Karaiskou peker på hjerneforskere og psykologer som slår fast at «bildesystemet» i hjernen aktiveres mer direkte av objekter og bilder enn av språklige stimuli. Det vi ser fremkaller videre en raskere og mer direkte reaksjon enn det vi leser eller hører. Disse grunnleggende biologiske mekanismene, sammen med hukommelsens evne til å skape mening og assosiasjoner uten at vi har en intensjon om det og husker det bevisst, er essensielle i utformingen av oppfatninger og antakelser. Våre oppfatninger og antagelser blir videre til fortellinger, og når hjernen konstruerer virkelighet, opptrer fortellingene våre som tolkningsverktøy.⁵⁶ I neste omgang får denne konstruerte virkeligheten betydning for utviklingen av vår identitet, for hvordan vi handler og for hvilke sosiale grupper vi slutter oss til.⁵⁷

Misjonsprestene som ble ordinert i 1924 hadde samlet seg om Den store fortellingen om misjon. Fordi oppslutningen om Den store fortellingen om misjon bygget mer på emosjonell styring enn på kognitiv refleksjon, samtidig som emosjoner er knyttet til det visuelle, fikk Misjonsmuseet betydning som premissleverandør. Misjonsmuseet var en fysisk manifestasjon av Den store fortellingen om misjon som ikke bare utdypet og forsterket, men også videreutviklet det narrative universet og knyttet det til utviklingen av en misjonæridentitet.

«Vi bruker fortellingene i kulturen til å skjønne oss selv», som Ricoeur uttrykte det

54 Karaiskou, "Visual Literacy as a tool to explore what lays behind and beyond our anticipations."

55 Aarvik, "Misjonsmuseet. Et skattkammer," 9-10.

56 Vicky Karaiskou, "Nicosia hotspot: Visualities of memory and heritage in the Greek Cypriot urban space," in *Urban Heritage in Divided Cities* (Routledge, 2019).56

57 Karaiskou, "Visual Literacy as a tool to explore what lays behind and beyond our anticipations."

i et intervju om narrativ identitet.⁵⁸ Når de tidligere elevene på Misjonsskolen hadde nådd sin destinasjon, kom de til å koble sin misjonærhverdag til Den store fortellingen om misjon. Som Hestad Skeie påpeker handlet det om å bygge en nødvendig bro mellom det ideologiske bildet av misjon som et åndelig arbeid, og det faktiske arbeidet, som var fylt av kompromisser og skuffelser. Denne brobyggingen kom til å bli avgjørende for at de skulle føle seg som misjonærer.⁵⁹ Fortellingenes intrigemodeller ble med dette brukt som tolkningsredskaper i konkrete livssituasjoner. Fortellingene sa noe om hva en misjonær var og hvordan en misjonær handlet i gitte situasjoner. Slik ble fortellingene veivagere i misjonærgjerningen de nye misjonsprestene skulle ta fatt på.⁶⁰

Misjonsmuseet som fysisk manifestasjon av Den store fortellingen om Misjon

I det følgende handler det om hvordan Misjonsmuseet bidro til å reprodusere, utdype og forsterke Den store fortellingen om misjon. Om hvordan utvalgte gjenstander fra Misjonsmuseet bidro til å skape en fysisk manifestasjon av Zululand, Madagaskar og Kina i Stavanger, og om hvordan forestillingene om misjonsmarken i neste omgang fikk betydning for danningen av en misjonæridentitet. Gjenstandene var aktualiseringer av Den store fortellingen om misjon, samtidig som de også forsterket fortellingen gjennom å være faktiske ting som man kunne se med egne øyne og til og med kanskje ta på.

Nr. 68 Zulu: Elefanttann

Ifølge Misjonsmuseets arkiv skal denne Elefanttannen har vært den som misjonær Hans Paludan Smith Schreuder fikk i gave fra Zulukongen Mpande.⁶¹ Da Schreuder kom til Zululand i 1845 hadde Mpande nektet han opphold. Schreuder dro senere til Kina for å undersøke mulighetene der, men kom tilbake til Zululand da det viste seg at også Kina var et utfordrende land å drive misjon i.⁶² I 1950-51 ble så Schreuder tilkalt av Mpande som bad om hjelp for en giktskyddom. Han ble hos kongen i 14 dager. Da Mpande ble frisk forærte han Schreuder 4 elefanttenner og 10 storfe, og bad han bli boende i nærheten som kongelig livlege.⁶³ I 1866 dro Schreuder hjem til Norge, og det

58 Mikaelsson, "Kallets ekko : studier i misjon og selvbiografi," 242. Sitat fra intervju med Lisbeth Mikaelsson

59 Skeie, "Misjonsmateriale som historisk kilde." 94

60 Mikaelsson, "Kallets ekko : studier i misjon og selvbiografi," 243.

61 "Misjonsmuseet. Noen historiske fakta med dokumentasjoner og henvisninger."

62 *Norsk misjonsleksikon : 3 : M-Å*, vol. 3 (Stavanger: Nomi, 1967), 709.

63 "Oversikt over de christelige Missionspladse i alle Verdensdele," *Norsk Missions-Tidende* 6, no. 12 (1851): 214-15.

er da han skal ha gitt elefanttannen til Misjonsmuseet.⁶⁴

Elefant tannen ble et ikon for det ville og primitive. Fra sin plassering i Misjonsmuseet i Stavanger var den et synlig bevis på misjonens erobring, et trofe fra seier på den åndelige slagmarken.⁶⁵ For Schreuder ble Guds redskap i kampen mot hedenskapet. Møter med hedenskapet, og ikke minst overvinnelse av hedenskapet er, som Lisbeth Mikaelsson understreker, typiske kategorier fortellinger der aktørene inntar ganske fastlagte roller og hendelsesforløpet følger et visst oppsett.⁶⁶ Mpande hadde forgjeves søkt hjelp hos «sine doktorer», og dermed hadde han blitt rådet til å be Schreuder om hjelp. Reisen til Mpande var svært strabasios. Det var feil tid på året for å foreta en slik reise og Schreuder kunne ikke bruke hest, så han måtte gå. Men så dro han likevel. Det var hans «pligt» i tilfelle Gud hadde «større ting til hensigt med saadant ringe foretagende». Etter seks dagers strabaser kom han frem, og alle nederlagene og skuffelsene ble snudd til triumf.⁶⁷

Fortellingen om Schreuder og elefanttannen er en av de små, personlige fortellingene som reproducerer, utdyper og forsterker Den store fortellingen om misjon. Men selv om denne fortellingen er en aktualisering av Den store fortellingen, må den også forstås som en del av den etablerte fortellingen om NMS. For det var Schreuders besøk hos Mpande som markerte åpningen for arbeidet i Zululand. Varianter av fortellingen om Schreuder og elefanttannen finnes dermed flere steder.⁶⁸

Schreuder en av heltene i NMS sitt narrative univers. I 1924 hadde også Misjonsmuseet en utstoppet leopard som sannsynligvis kom til Stavanger sammen med elefanttannen.⁶⁹ Det ble sagt at Schreuder hadde kjempet mot leoparden i 1857.⁷⁰ Ifølge fortellingen som har fulgt leoparden i Misjonsmuseet hadde dyret plutselig bykset frem og bitt Schreuder i skulderen, hvorpå Schreuder hadde falt ned i en grøft med leoparden over seg. Han hadde imidlertid snart overmannet leoparden, og når følget hans kom til med spydene sine var leoparden allerede død.⁷¹ Den utstoppede leoparden ble, i alle fall senere, holdt frem som «det beste bevis» på Schreuders «store fysiske krefter».⁷² I 1951 ble fortellingen om Schreuder en av bøkene i NMS forlag sin «Høvdingeserie». Serien kombinerte spenning og misjonskall, og ifølge seriens omtale fikk leserne bli med de såkalte misjonshøvdingene i «(...)nybrotsarbeidet ute på misjonsmarken, deres møte med det mørke og ville hedenskap, deres kamp mot forfølgelse,

64 “Misjonsmuseet. Noen historiske fakta med dokumentasjoner og henvisninger.”

65 *Til jordens ender : fortellinger om norsk misjon*, nr. 23, 88.

66 Mikaelsson, “Kallets ekko : studier i misjon og selvbiografi,” 244.

67 “Oversikt over de christelige Missionspladse i alle Verdensdele,” 214.

68 Se for eksempel *Norsk misjonsleksikon : 3 : M-Å*, 3, 711.

69 “Misjonsmuseet. Noen historiske fakta med dokumentasjoner og henvisninger.”

70 “Katalog over Det Norske Misjonsselskaps museum.”

71 “Misjonsmuseet 1864-1993.”

72 “Misjonsmuseet. Noen historiske fakta med dokumentasjoner og henvisninger.”

*ensomhet, sykdom, røvere og ville dyr.»*⁷³

Misjonærene hadde en helt spesiell status. De hadde, som Nielszen og Hestad Skeie bemerker, en aura av oppdagelse og eventyr og var norske versjoner av oppdagerhelter som Livingstone og Stanley.⁷⁴ Fortellingen som leoparden spiller på det eksotiske og sensasjonelle, og ikke minst det dramatiske og maskuline. En typisk heltefortelling fra en kultur som ble regnet for å være primitiv, men likevel svært tiltrekkende. Og jo mer fortellingen utbroderes med referanse til det eksotiske og ville, jo større fremstår Schreuders seier.

Hvordan kan man så se for seg at intrigen i denne historien ble brukt som tolkningsredskap for de fremtidige misjonsprestenes gjerning? Som Kristin Fjelde Tjelle understreker, misjonærene skulle være maskuline.⁷⁵ Kanskje de tenkte at en misjonær måtte være en maskulin helt og en seierrik erobrer, men også klok og tålmodig, som Schreuder som måtte vente i over fem år før han ved hjelp av sine overlegne kunnskaper om vestlig medisin endelig fikk innpass hos kongen.

Nr. 9 Madagaskar B: Rest av klær. Har tilhørt sakalav-martyren Rainivony

Rainivony, som denne resten av klær en gang tilhørte, ble drept i 1885. Det var imidlertid Rainivonys andaktsbok som ble bærer av hans historie for ettertiden. Som allerede nevnt er den oppført i katalogen fra 1930, på samme nummeret som resten av klær. Andaktsboken ble sendt til Misjonsskolens museum i Stavanger av misjonæren Reinert Aas, og følgebrevet lå i en konvolutt med sort sørgerand.⁷⁶ I brevet fortalte Aas at Rainivony var en kristen lærer som hadde blitt mishandlet og drept. Som den fromme mannen Rainivony var, hadde han akkurat «holdt sin Morgenandakt» og lest i andaktsboken da morderne stormet mot han og skjøt han i magen. Mens han bad ble så et spyd stukket gjennom han, og en kniv flådde bort ansiktshuden. Øyet ble lagt på andaktsboken og en kniv ble stukket gjennom øyet og boken.⁷⁷

Misjonær Reinert Larsen Aas sendte «bogen og de blodstenkte klude» til Misjonsskolens museum sammen med detaljert beskrivelse av hendelsene som førte til Rainivonys død, slik at han kunne «frembære sit vidnesspyd enskjønt han er død».⁷⁸ I boken *Oplevelser av Reinert Larsen Aas* understrekes det at det fantes øyenvitner. Rainivonys egen bror var blant ledsagerne som lyktes i å flykte og formidle dødsbudskapet til guvernøren i det nærliggende administrasjonssenteret. Guvernøren var

73 Ole S. Fløttum, *Arvesølv : boka om biskop Schreuder*, Høvdning-serien, (Stavanger: Misjonsselskapets forlag, 1951).

74 *Til jordens ender : fortellinger om norsk misjon*, nr. 23, 13.

75 Kristin Fjelde Tjelle, *Missionary Masculinity, 1870-1930: The Norwegian Missionaries in South-East Africa* (Springer, 2014).

76 "Misjonsmuseet 1864-1993."

77 "Reinert Larsen Aas brev til Misjonsskolens museum i 1885 om martyren Rainivony."

78 "Reinert Larsen Aas brev til Misjonsskolens museum i 1885 om martyren Rainivony."

kristen, og orienterte Aas i et brev der han også hilse «alle de kristne paa Bethel» misjonsstasjon.⁷⁹ Historien om Rainivony var sann. Det fantes øyenvitner, og Aas ble orientert av en myndighetsperson som også var kristen.

Boken til Aas forsterker videre den brutale historien om Rainivony gjennom å understreke alle hans kvaliteter. Rainivony var «en kjær ven», og ikke minst en «utpræget bønnens, troens, haabets og kjærlighetens mand».⁸⁰ Og Aas ble «beskjæmmet» over sin egen «lunkenhed». For Rainivony tilbrakte store deler av nettene til bønn, samtidig som alle ledige stunder på dagtid ble brukt til «Guds ords betragtning og andagtsøvelser».⁸¹ Rainivony hadde «blitt revet ut av det vilde hedenskap», og hans «vekst i kundskap og alt godt» hadde vært mye større enn de andre som hadde blitt omvendt. Før han ble drept så Aas for seg at han kunne ta over som menigheten på Bethels forstander.⁸²

Resten av Rainiivonys klær og andaktsboken hans «visualiserer hedenskapets primitive gru og kristendommens nødvendighet», som Hilde Nielssen uttrykker det. Rainivony ble fremstilt som en martyr. Det vil si et menneske som døde for sin egen tro og overbevisning. At resten av klær og andaktsboken som hadde tilhørt en martyr ble stillet ut i Misjonsmuseet gir videre assosiasjoner til relikvier, og å kalle disse artefaktene «misjonsrelikvier» slik som Hilde Nielssen, gir mening.⁸³ For selv om man i Lutherske Norge ikke lenger trodde at fysiske ting kunne være bindeledd mellom mennesket og det gudommelige, er det likevel naturlig å tenke seg denne resten av klær og andaktsboken skapte en sterk forbindelse mellom menneskene som så disse gjenstandene og det narrative universet de var en del av. For resten av klær og andaktsboken var en visualisering av fortellingen om Rainivony som legitimerte misjonsprosjektet.⁸⁴ Både fordi studentene på Misjonsskolen med sine egne øyne kunne se at Rainiivony virkelig hadde vært en martyr, og fordi disse gjenstandene understreket nødvendigheten av misjonsprosjektet. Det er også verdt å nevne at Svein Aarvik, som var innsamlingsleder i NMS, senere brukte andaktsboken og fortellingen om Rainivony i sitt arbeid for å samle inn penger til Misjonshøgskolens faktultetsbygg som sto ferdig i 1983.

79 Aas, *Oplevelser og indtryk. Fra mit missionsarbeide paa Madagaskars vestkyst. Første del 1880-1889*. 137-38.

80 Aas, *Oplevelser og indtryk. Fra mit missionsarbeide paa Madagaskars vestkyst. Første del 1880-1889*.132

81 Aas, *Oplevelser og indtryk. Fra mit missionsarbeide paa Madagaskars vestkyst. Første del 1880-1889*.135

82 Aas, *Oplevelser og indtryk. Fra mit missionsarbeide paa Madagaskars vestkyst. Første del 1880-1889*.132-33

83 Nielssen, “Til Jordens Ender. Om hvordan verden ble brakt til Norge og omvendt på etnografiske utstillinger i misjonsregi,” 206.

84 *Til jordens ender : fortellinger om norsk misjon*, nr. 23, 88.

Hvordan bidro så denne gjenstanden til å forme de nye misjonsprestenes forestillinger om Madagaskar? Det er det mørke hedenskapet som tematiseres i denne fortellingen. Det lovløse, farlige og truende. Hvordan kunne så intrigen i denne historien brukes som tolkningsredskap for den fremtidige misjonærgjeringen? Å være misjonær ville si at man måtte tåle å møte motstand. At man måtte håndtere farer og brutalitet. At man måtte være evangeliets lys i det hedenske mørket. Men resten av klær og andaktsboken var også en påminnelse om at det fantes brennende kristne som trengte misjonærens hjelp og støtte. Dermed balanseres alle utfordringene med at det også finnes håp, og mennesker som misjonæren kunne støtte seg på i sitt arbeid.

Nr.16-19 Kina: Embedsmandsmerker

I henhold til katalogen fra 1924 hadde Misjonsmuseet 4 embetsmerker fra siste halvdel av 1800- tallet. Dette er broderte emblemer av silke som ble festet på brystet av mandarinens kappe for å signalisere hans posisjon i det keiserlige embetshierarkiet.⁸⁵ Ett av merkene i Misjonsmuseets samling har en applikert fugl, en gås, som representerer en mandarin av 4. rang. Fuglen flyr fra en klippe og jager en visdomsperle formet som en solskive. Ifølge Linda Wrigglesworth, som kartla samlingen av kinesiske tekstiler i 2021, symboliserer fuglens jakt på visdomsperlen mandarinens ønske om å oppnå visdom. Den påsydde sølvtråden som danner visdomsperlen, blir beskrevet som «utsøkt utført.»⁸⁶

Katalogen fra 1924 viser også til andre gjenstander som hadde tilhørt den kinesiske eliten. «Nr. 12 Embedsdragt», for eksempel. Katalogen gir ingen detaljert beskrivelse, men jeg tror det må være en dragedrakt i korallrød silke fra midten av 1800- tallet. Drakten har åtte drager med fire klør. Dragene er brodert med gulltråd og grønn silkestråd som skaper en vakker kontrast til den korallrøde bunnen. Dragemotivet var symbol på keiserlig autoritet, og dragedraktene ble båret under kappen med embetsmerkene. En mandarin iført sin kappe var ikke lenger dødelig, og når han var iført sine fulle offisielle autoritetsplagg ble alt han sa oppfattet som en sannhet som måtte etterleves.⁸⁷

Noen av Kinamisjonærene var betydelig samlere. Peder Olaus Holthe, for eksempel, som var i Kina i årene 1909-1926, eide en kunstsamling som skal ha vært den største i Norge av sitt slag. I 1994 donerte hans barnebarn en dragedrakt til Misjonsmuseet.⁸⁸

85 “Katalog over Det Norske Misjonsselskaps museum.”

86 Linda Wrigglesworth er ekspert på kinesiske tekstiler. På oppdrag fra Misjons- og diakoniarkivet beskrev hun Misjonsmuseets kinesiske tekstiler, deriblant embetsmerkene, i 2021. Fotoweb/Misjonsmuseet/VID-MDA-20191114-03-015. Katalogbeskrivelse Linda Wrigglesworth.

87 Fotoweb/Misjonsmuseet/VID-MDA-20191107-03-002. Katalogbeskrivelse Linda Wrigglesworth.

88 Aarvik, “Misjonsmuseet. Et skattkammer,” 15.

I motsetning til den korallrøde dragedrakten, som har åtte drager med fire klør, har denne drakten ni drager med fem klør.⁸⁹ Det var bare keiseren og hans nærmeste familie, samt noen få høyere embetsmenn, som kunne bære drakter med ni drager og fem klør, og ifølge Misjonsmuseet skal denne drakten ha tilhørt en kinesisk visekonge.

Det er naturlig å tenke seg at Misjonsmuseets embetsmannsmerker og dragedrakter kan ha skapt like stor begeistring blant de blivende misjonsprestene som de gjør hos meg. Håndverket er, som Wrigglesworth bemerker, utsøkt. Fargene er sterke, og de vakre mønstrene med all symbolikken er fascinerende. Kanskje følte også misjonsskole elevene en viss ærefrykt i møte med de eksklusive materialene. Med silken, sølvtråden og gulltråden, og med plagg som en gang hadde tilhørt representanter fra den kinesiske eliten.⁹⁰ For elevene, som for det første kom fra provinsielle Norge og for det andre gjerne kom fra små kår, var det langt til den kinesiske eliten. Det er videre verdt å merke seg at brodert silke fra Kina var et ganske populært salgsobjekt. I Misjonsmuseet i Asylgaten under Generalforsamlingen kunne en kjøpe kinesiske silkebroderier i form av blant annet «bordløpere, sofaputer og arbeidsposer.»⁹¹ Enten en var mer eller mindre profesjonell samler, eller en misjonsvenn som hadde kjøpt en brodert silkeduk på Generalforsamlingen, har mange hatt et ønske om å eie en del Kinas kulturarv. Mange uttrykte i det hele tatt stor beundring for kinesisk historie og kultur. Nielsen nevner myntsamleren Georg Rinvold, som pekte på at kineserne hadde ligget «så uendelig langt foran oss»: For mens de diskuterte fysikk, filosofi og religion, og spiste av det fineste porselen, var nordmennene vikinger som «herjet og rante og drakk varmt blod».⁹²

Hvordan bidro så disse gjenstandene til å forme de nye misjonsprestenes forestillinger om Kina? Misjonsmuseets kinesiske kulturskatter var vakre og fascinerende. Men som Ole Bjørn Rongen understrekte i sin artikkel «Imperialismen som Guds reiskap i Kina»: kineserne, og da spesielt eliten, som i Misjonsmuseet ble representert gjennom embetsmannsmerkene og dragedraktene, ble regnet for å være svært hovmodige.⁹³ Men, som det ble understreket i Misjonskantaten: Kina var i ferd med å visne bort av alder, mens menneskene som levde der trøstet seg med «opiumsdrømmer.»⁹⁴

89 Fotoweb/Misjonsmuseet/VID-MDA-20200526-4-0034. Katalogbeskrivelse Linda Wrigglesworth.

90 Aarvik, «Misjonsmuseet. Et skattkammer», 15.

91 «Mesteren kaller. Program ved N.M.S.s generalforsamling i Stavanger 25-29 juni 1924,» 59.

92 Nielsen, «Til Jordens Ender. Om hvordan verden ble brakt til Norge og omvendt på etnografiske utstillinger i misjonsregi,» 207.

93 Ole Bjørn Rongen, «Imperialismen som Guds reiskap i Kina,» *Kirke og kultur* 122, no. 1 (2017).

94 «Mesteren kaller. Program ved N.M.S.s generalforsamling i Stavanger 25-29 juni 1924,» 38-41.

Embetsmannsmerkene og dragedraktene representerte fordums storhet. Og det var kanskje også derfor disse kunsts-kattene hadde havnet i Norge. For misjonærene hadde fått mulighet til å kjøpe tekstilene billig på grunn av den gamle elitens fall etter keiserdømmets undergang i 1912. Kina var blitt en semikoloni. Den kinesiske forestillingen om Kina som det kulturelle og sivilisatoriske midtpunktet i verden, med barbarer rundt på alle kanter, var ikke lenger gyldig. Og selv om den asymmetriske maktbalansen mellom misjonærer og kinesiske kristne noen ganger ble problematisert, nettopp med referanse til at kineserne tilhørte et folk med en kultur og en historie som gikk lenger tilbake enn noe annet folk, var det i henhold til den store fortellingen om misjon nødvendig at det var slik.⁹⁵ For kineserne var hedninger som levde i et udatert samfunn. De trengte hjelp. Og det var først etter at det stolte Kina hadde blitt ydmyket av kolonimaktene gjennom Opiumskrigene, at landet ble tilgjengelig for vestlig misjon.⁹⁶ Å være misjonær i Kina innebar å komme det kinesiske folk til unnsetning med både evangeliets lys og sivilisasjon.

Avslutning

Intrigemodellene i Misjonens store fortelling skapte kraftfulle narrativ, og Andaktsboken til Rainivony og de andre gjenstandene i Misjonsmuseet bidro til å reprodusere, utdype og forsterke de kjente forestillingene om fremmede mennesker og kulturer innenfor NMS sitt nedslagsfelt. For misjonsskolens elever, som hadde Misjonsmuseet tett på, må gjenstandene ha bidratt til å skape både en større forståelse for og en sterkere forbindelse til misjonsprosjektene, men Misjonsmuseet gav også legitimitet til misjonærgjeringen. Den gjennomhullede andaktsboken til martyren Rainivony ble stående som et håndfast bevis på kampen mellom evangeliets lys og det mørke hedenskapet. På Misjonsmuseet kunne de nye misjonsprestene med egne øyne se hvorfor det å være misjonær var en «herlig gjerning» men samtidig en byrde, og hvorfor misjonen krevde at de måtte være som en hær som dro ut i ildlinjen for å føre Herrens kriger, som biskopen formulerte det i ordninasjonstalen.

Kilder

“Fortegnelse over Missionselskaps Samlinger Fra Missionsmarkene.” Stavanger: Det Norske Missionselskaps trykkeri. Misjonsmuseets arkiv, boks 7, legg Diverse, 1924.

“Katalog over Det Norske Misjonselskaps Museum.” Stavanger: Det Norske Missionselskaps trykkeri Misjonsmuseets arkiv boks 6 legg 2, 1930.

“Mesteren Kaller. Program Ved N.M.S.S Generalforsamling I Stavanger 25-29 Juni 1924.” 1924.

95 Silje Dragsund Aase, *Negotiating Church in China's Red Province: A Lutheran Church in Hunan 1902-1951* (2022).

96 Rongen, “Imperialismen som Guds reiskap i Kina.”

Kjøllesdal, G. Andr. Meling og Maria. "Guds Høstfolk. Det Norske Misjonsselskaps Misjonærer 1842-1977." 1977.

"Misjonsmuseet 1864-1993." Misjons- og diakoniarkivet, VID. Misjonsmuseets arkiv. Uregistrert arkiv. Boks 7. Mappe med tittelen "Om Misjonsmuseet og diverse samlinger, historisk ca. 1988-1996.

"Misjonsmuseet. Noen Historiske Fakta Med Dokumentasjoner Og Henvisninger." Misjons- og diakoniarkivet, VID. Misjonsmuseets arkiv. Uregistrert arkiv. Boks 7. Mappe med tittelen "Om Misjonsmuseet og diverse samlinger, historisk ca. 1988-1996.

"Missionselskapets Generalforsamling. En Gripende Ordinationshøitidelighet." *Stavangeren*, 30. juni 1924.

"Oversikt over De Christelige Missionspladse I Alle Verdensdele." *Norsk Missions-Tidende* 6, no. 12 (1851).

"Reinert Larsen Aas Brev Til Misjonsskolens Museum I 1885 Om Martyren Rainivony." Misjons- og diakoniarkivet, VID. D/Da/Daa/L0028, 1885.

Undheim, Per Skår. Misjons- og diakoniarkivet, VID. MA-A-1426.

"Zuluriket, Nasjonaldannelse." Misjons- og diakoniarkivet, VID. Misjonsmuseets arkiv. Uregistrert arkiv. Boks 7. Mappe med tittelen "Om Misjonsmuseet og diverse samlinger, historisk ca. 1988-1996.

Aarvik, Svein. "Misjonsmuseet. Et skattkammer." Stavanger: Misjonsskolens forlag, 1995.

Litteratur

Corbey, Raymond, and Karel Weener. "Collecting While Converting: Missionaries and Ethnographics." *Journal of Art Historiography* 12, no. June (2015): 12/RCFW1.

de Witte, Marleen, and Birgit Meyer. "Consulting the Things of the Spirits: Evidencing Unseen Presences in Missionary Collections." *Museum Anthropology* 48, no. 1 (2025): e70002.

Det Norske Misjonsselskaps Historie I Hundre År : B. 3 : Det Norske Misjonsselskaps Historie : Sør-Afrika, China, Sudan. Vol. B. 3, Stavanger: Det Norske misjonsselskap, 1949.

Drønen, Tomas Sundnes. *Communication and Conversion in Northern Cameroon : The Dii People and Norwegian Missionaries, 1934-1960.* 1st ed. Leiden ;, Boston: Brill, 2009.

Fløttum, Ole S. *Arvesølv : Boka om Biskop Schreuder.* Høvding-Serien. Stavanger: Misjonsselskapets forlag, 1951.

Gullestad, Marianne. *Picturing Pity: Pitfalls and Pleasures in Cross-Cultural Communication. Image and Word in a North Cameroon Mission.* Berghahn Books, 2022.

Gulliksen, Øyvind. "Utafor Måneporten: Misjonsromanene til Racin Kolnes." *Norsk tidsskrift for misjonsvitenskap* 35, no. 4 (1981): 215-32.

Karaiskou, Vicky. "Nicosia Hotspot: Visualities of Memory and Heritage in the Greek Cypriot Urban Space." In *Urban Heritage in Divided Cities*, 53-69: Routledge, 2019.

Karaiskou, Vicky. "Visual Literacy as a Tool to Explore What Lies Behind and Beyond Our Anticipations." *Futures* 158 (2024): 103350.

Mikaelsson, Lisbeth. "Kallets Ekko : Studier i misjon og selvbiografi." Universitetet i Bergen, 2000.

Nielssen, Hilde. "Til Jordens Ender. Om hvordan verden ble brakt til Norge og omvendt på etnografiske utstillinger i misjonsregi." *Norsk antropologisk tidsskrift* 18, no. 3-4 (2007): 196-215.

Norsk Misjonsleksikon : 3 : M-Å. Vol. 3, Stavanger: Nomi, 1967.

Rongen, Ole Bjørn. "Imperialismen som Guds reiskap I Kina." *Kirke og kultur* 122, no. 1 (2017): 35-45.

Skeie, Karina Hestad. "Misjonsmateriale som historisk kilde." *Norsk tidsskrift for misjonsvitenskap* 62, no. 2 (2008): 89-100.

Til Jordens Ender : Fortellinger om norsk misjon. Bergen Museums skrifter (Trykt Utg.). Edited by Hilde Nielssen. Vol. nr. 23, Bergen: Bergen museums forl., 2008.

Tjelle, Kristin Fjelde. *Missionary Masculinity, 1870-1930: The Norwegian Missionaries in South-East Africa*. Springer, 2014.

Aase, Silje Dragsund. *Negotiating Church in China's Red Province: A Lutheran Church in Hunan 1902-1951*. 2022.